

Gönczöl Enikő: Hogyan lesz az információkból használható tudás?

Egyre nehezebb eligazodni a mai világban, s a személyes döntéseinket biztos tudásra építeni. Ezt mindannyian megtapasztalhattuk a COVID járvány árnyékában – kétségek közt hol ide, hol oda billenve annak megítélése során, hogy mi is történik valójában velünk, mi van az események hátterében, és kinek mit kellene tennie a problémák sikeres kezelése érdekében. Miközben bizonytalan igazságtartalmú információk tömege áramlik felénk, egyre fontosabb lenne, hogy az iskola segítse a tájékozódást ezek között, és a hétköznapiakban is jól felhasználható tudást adjon. A valóság és az oktatás között azonban alig van átjárás. A tanítás nem épít a diákok kívülről hozott ismereteire és a jelen problémáira, az iskolai tudás pedig szinte egyáltalán nem segíti az aktuális kérdések átgondolását.

Elvileg minden oktatás célja az, hogy a diákok képesek legyenek alkalmazni a tanultakat új helyzetekben, de ez nem nagyon valósul meg. A gyerekek egymástól elszigetelt elemi tények tömegével találkoznak az iskolában, miközben nem jut elegendő idő és figyelem az összefüggések megértésére. Feladataik többsége sem egymáshoz, sem a külvilághoz nem kapcsolódik. A leckékre szabdaltnak tanítás következménye az egyik napról a másikra való tanulás, és az, hogy minimális a hosszabb időtávra megőrződő tudás. Ez különösen fájó a humán, s ezért leendő szakmájától függetlenül, mindenki számára fontos területek esetében. A történelem, a társadalmi és az állampolgári ismeretek vagy az etika tantárgy keretében ugyanis olyan tudást is lehetne szerezni, amely közvetlen vagy analóg módon segíthetné őket iskolán kívüli dilemmák mérlegelésében és döntések meghozatalában.

Kapcsolódás a jelenhez

A világ eseményei és problémái – a tömegkommunikációs csatornákon és az interneten keresztül – ma már teljes gazdagságukban érnek el bennünket. Így nap mint nap lehet olyan szálat találni a hírek szövegdékében, amit a nagy halmazból kiemelve, behúzhatunk a tanításba, hozzákötve azt az éppen aktuális tananyaghoz. E kapcsolódások elevenebbé és relevánsabbá teszik a feldolgozni kívánt témákat. Általuk könnyebben élhetik meg a diákok, hogy közük van ahhoz, amit tanulnak, és támaszkodhatnak rá a jelenségek értelmezése során.

A példaként mellékelt foglalkozási terv nem sokkal azután született, hogy a nemzetközi katonaság 2021 nyarán kivonult Afganisztánból, a tálibok átvették az ország irányítását és a világban sokan aggódni kezdtek az ott élő emberek sorsáért. Az órát a Reuters egy híradása indítja. De ugyanezen felütéssel bevezethetők akár a következő témák is:

- Afganisztán terepviszonyai és földrajzi sajátosságai – azok harcászati jellemzőivel összefüggésben –, melyek segíthetnek értelmezni, hogy miért nem tudott tartós sikert elérni semmilyen megszálló erő az országban.
- A tálibok vallási-politikai mozgalmának megszületése – összefüggésben a nyugati hatalmak geopolitikai érdekeinek és a nemzetközi terrorizmus kérdéskörének a vizsgálatával.
- A tradicionális és a modern társadalmak különbségei, és a kultúrák meghatározó szerepe az emberek mindennapi életében – összefüggésbe hozva akár az emberi jogok kérdéskörével is.

Tanulás konkrét példák segítségével

A tudományban az induktív és deduktív kutatás egyensúlyban van, és egymást szervesen kiegészítve, fogaskerékként hajtva előre a megismerést. Az oktatás esetében azonban más a helyzet. A mindennapokban sikeresen használható személyes tudás másképp jön létre. Mindenekelőtt induktív gondolkodás útján: konkrét megfigyelések során, egyedi példákkal, esetekkel, trendekkel és folyamatokkal való találkozások révén, amelyekről gondolkodva, fokozatosan alakulnak ki az általánosabb érvényű megállapítások. Nyílt végű, feltáró jellegű feladatok megoldása közben, a tevékenységek „melléktermékeként”, lépésről lépésre erősödnek meg a gondolkodás készségei. Tanárként ezt a megközelítést választva, egyúttal lehetőségünk van arra is, hogy a témák és feladatok kiválasztásakor figyeljünk a tanulók adottságainak, élethelyzetének, érdeklődésének, előzetes tudásának és jövőbeli vágyainak sokféleségére – közben szem előtt tartva a tanulási eredményekre vonatkozó közös tantervi elvárásokat is.

Bár mindez evidenciának számít a pedagógiai szakirodalomban, az iskolai tanulást mégis a részletes tartalmakat központilag előíró tantervekre épülő, deduktív megismerési utak uralják. A fő információforrásnak számító tankönyvek szövegei ritkán engednek meg azok igazságának mérlegelését, máshonnan származó bizonyítékokkal való összevetését, kritikáját vagy cáfolatát. Általában nem vetnek fel dilemmákat, nem ösztönöznek kutatásra, nem kívánják meg a személyes viszonyulást. Sokkal inkább a készen kapott információk kérdés és kétely nélküli elfogadására szocializálnak, s alig mutatnak túl az iskola falain.

Az induktív gondolkodást ösztönző konkrét példák tárházában különösen fontosak a történetek, amelyek egyes karakterekkel való azonosulás, illetve mások elutasítása révén jól támogatják a viselkedéses tanulást. Dramaturgiájuk pedig segíti az emlékezetben való megőrzést és a későbbi felidézést is. A mellékelt óraterv egy pakisztáni kamaszlány, Malala Jusufzai történetét kínálja fel továbbgondolásra, aki saját kulturális közegének szokásaival szembeszállva, harcolni kezdett azért, hogy minden lány tanulhasson, s akit emiatt 2012-ben egy iskolabuszon fejbe lőtt egy tálib fegyveres. Miután nemzetközi összefogással megmentették az életét, a világon legfiatalabb emberi jogi aktivistaként megkapta a Nobel Békédíjat. Létrehozott egy alapítványt, amely – immár Pakisztánon kívül is – fő feladatának tekinti a Malala által képviselt cél elérését.

Ez a történet – akár közös, akár egyéni tanulói feladatok keretében – tovább mélyíthető például az alábbi konkrét irányokba:

- Malala személyes sorsának nyomon követése a díj elnyerése után – internetes források alapján – azt vizsgálva, hogy miként befolyásolta az életét a nemzetközi ismertség.
- A Malala Fund (<https://malala.org/>) tevékenységének megismerése – megnyitva a közös gondolkodást a világ szegényebb térségeinek problémái, valamint a tanulás és a boldogulás közötti összefüggések felismerése előtt.
- Annak elemzése – a nyilvános szerepléseiket megörökítő videók segítségével –, hogy miként társul az emberi jogok védelméhez saját iszlám kultúrájuk ápolása és képviselése Malala és édesapja szavaiban, illetve metakommunikációjában.

Reflektálás a tapasztalatokra

A konkrét helyzetek tanításban való felhasználásához kapcsolódóan érdemes utalni John Dewey régi üzenetére, aki azt mondja, hogy az ember nem egyszerűen a tapasztalataiból tanul

– legyenek azok valóságos vagy mások által közvetített élmények –, hanem főként abból, ahogyan reflektál azokra. Lefékezi a spontán reakcióit, megáll és átgondolja, amit érzel. Kapcsolatba hozva az aktuális élményeket már meglévő személyes tudásának és értékvilágának elemeivel. Ilyenkor új mozzanatok kerülnek be a tudásbázisba, s gyakran át is rendeződnek, új hangsúlyok kialakításával formálva tovább a tudáshálót.

A példaként szereplő óraterv két szinten ad lehetőséget az ilyen reflexióra. Egyrészt a Malala által az ENSZ ifjúsági küldöttgyűlésén tartott beszéd egy részletéhez társítandó, rövid asszociatív válasz kérésével. Másrészt ezt tovább bontva egy mélyebb átgondolást igénylő esszé formájában, mely a következő állítás értékelését kéri a diákoktól: „*Egy gyerek, egy tanár, egy könyv és egy toll meg tudja változtatni a világot.*”

A történet kulcsüzenetéhez kapcsolódóan azonban sok más, reflektivitást kívánó kérdés is társítható. Ilyenek lehetnének például a következők:

- Meg kell-e szólalni, ha úgy érezzük, hogy valamilyen jogtalanság vagy rossz dolog történik a környezetünkben?
- Kinek a feladata a társadalmi felelősségvállalás?
- Mi a kockázata a szerepvállalásnak, és mi az ára a hallgatásnak?
- Igaz-e, hogy minden ember jogokban egyenlőnek születik?
- Lehet-e / kell-e változtatni az olyan hagyományokon, amelyek az emberek közötti egyenlőtlenségre épülnek? Kinek a feladata ez?
- Volt-e olyan helyzet a saját életemben, amikor fel kellett volna szólalnom valamilyen rossz dolog ellen, vagy jó dolog mellett, de nem tettem meg ezt? Ha igen, mi volt ennek az oka?
- Előfordult-e velem, hogy kiálltam a magam vagy mások igazáért a többséggel szemben? Ha igen, mi segített tett ebben?

Analógiás tudástranszfer

A megismerés induktív útja és a reflektivitás szoros kapcsolatban áll az úgynevezett analógiás transzferrel, amely a különféle helyzetek azonosságainak észlelésén alapul, és lehetővé teszi az egyik kontextusban szerzett tudás felhasználását más, hasonló jellegű problémák megoldása során. Ez azonban csak akkor működik, ha elég gazdag a múltbeli tapasztalatok tárháza, és van mihez visszanyúlni. Ha a két helyzet közötti hasonlóság a felszínen és a mélyben is jelen van, a korábbi tapasztalatok jól segítik az új problémák értelmezését, és a meglévő tudás szinte spontán módon transzferálódik. Ám ha az egyezés csak formális, az könnyen tévútra visz a megoldások keresése során. Az analógiás transzfer képességét ezért érdemes tudatosan fejleszteni az oktatásban, ami sokféle módon lehetséges. Ilyen eljárás például a hasonló dolgok közötti eltérések, illetve a különbözők közötti hasonlóságok keresése. Vagy magasabb szinten, a hasonlónak látszó helyzetek strukturális sémáinak elemzése, illetve annak mérlegelése, hogy azok azonos vagy eltérő okokkal magyarázhatók-e.

A mintaként bemutatott foglalkozás kereteit szétfeszítette volna, de e történetre utalva, – analógiákat keresve – tovább lehet lépni például az alábbi irányokba:

- Malala apja, aki maga is a fiatalok tanulási jogaiért kiálló közösségi ember volt, a tálibok helyi hatalomátvétele idején a náci Németországot túlélő Martin Niemöller ismert versét hordta a zsebében, abból merítve erőt a kiálláshoz. („*Mikor a náciik elvitték a kommunistákat, csendben maradtam, hisz nem voltam kommunista... Amikorra engem vittek el, nem maradt senki, aki tiltakozhatott volna.*”) E forrás

megemlékezésével jól összekapcsolható és párhuzamosan elemezhető Malala viselkedése, valamint a német fasizmussal szemben szót emelő egykori emberek egyik vagy másik története.

- De ugyanígy kereshetők az analógiák Malala problémakezelése, valamint az általa példaképnek tekintett erőszakmentes politikai eszközöket alkalmazó Mahatma Gandhi vagy Martin Luther King története között is.

Az időkeretek testre szabása

Jogos felvetés, hogy a tanulás induktív megközelítése, a problémákra való reflektálás és változatos tapasztalatokon nyugvó analógiás transzfer képességének fejlesztése jóval időigényesebb pedagógiai eljárás, mint az oktatás széles körben elterjedt, tesztekkel könnyen ellenőrizhető formái. Am ha valóban használható tudáshoz kívánjuk juttatni a diákjainkat, és szeretnénk őket gondolkodni is megtanítani, érdemes emlékezetben tartani, hogy a tankönyv csupán egy a lehetséges források közül. Érdemes rutinná fejleszteni magunkban annak a kérdésnek a mindenkori felvetését, hogy egy adott tankönyvi információ valóban fontos-e a gyerekek fejlődése szempontjából. Érdemes válaszolni magunknak arra a kérdésre, hogy miért akarjuk ezt vagy azt megtanítani, s gyerekek érdekében fontos lenne gyakorlatot szerezni a tankönyvi információk és feladatok szelektálásában. Megfelelő súlyozással, egyes témák reflektorfénybe állításával, mások háttérbe tolásával vagy tömörítésével, időt nyerhetünk ahhoz, hogy a nagyobb teret biztosítsunk a gondolkodási készségek fejlesztésének. Ez nem kevesebb tartalmat jelent, csak sokszor mást – olyasmit, ami a készen kapottnál jobban megfelel a tanulók érdeklődésének és szükségleteinek. *„Nagy mennyiségű érvényes tudás nélkül ugyanis a transzferálást segítő stratégiák is csak elszigetelt kontextusokban működnek, ezért nagyon fontos, hogy mit és hogyan tanítunk. [...] A sokféleség megtapasztalása, a gazdag és összefüggő tárgyi tudást, [...] aktív tudást igénylő feladatok nélkül nem beszélhetünk tudástranszferről, hisz magát az élettapasztalatot, a bölcsességet nem lehet tanítani.”* (Molnár, 2001:15,17)

Felhasznált és ajánlott szakirodalom

Molnár Gyöngyvér: A tudás alkalmazása új helyzetben. Iskolakultúra 2001/10.
<http://www.staff.u-szeged.hu/~gymolnar/MGy200110IK.pdf>

Molnár Gyöngyvér: A tudástranszfer. Iskolakultúra, 2002/2. 65-74.
<http://www.staff.u-szeged.hu/~gymolnar/MGy2002-2.pdf>